

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2025.01.107

УДК 908+930+316](477.53)(092Юренко)

Тарас Пустовіт (м. Полтава)

заступник директора-начальник відділу

інформації та використання документів

Державного архіву Полтавської області

E-mail: taraspust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2982-5895>

Достойник зі славетної Диканьки (Слово про Олександра Юренка)

Анотація: статтю приурочено до 65-річчя з дня народження історика, соціолога, краєзнавця, ветерана сучасної російсько-української війни Олександра Павловича Юренка. Мета дослідження – висвітлення життєвого шляху дослідника-краєзнавця, визначення його наукових пріоритетів, окреслення співпраці з київськими та полтавськими науковими інституціями і громадськими організаціями. Для написання статті використано методи аналізу і синтезу, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та біографічний. Науковою новизною дослідження є презентація першої наукової біографії О. П. Юренка, актуалізація його наукового доробку. Висновки. На професійне формування науковця вплинули родинне виховання, здобуття історичної освіти у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка, системна і наполеглива робота з першоджерелами, спілкування з академіками Петром Троньком, Мирославом Поповичем, Миколою Жулинським, Іваном Дзюбою, поетами Миколою Вінграновським, Іваном Драчем, Борисом Олійником, представниками української діаспори. О. П. Юренко є одним із перших дослідників Полтавщини, хто на початку 1990-х активно долучився до всеукраїнських краєзнавчих проєктів. Водночас не можна ігнорувати вплив знакових подій української історії кінця ХХ поч. ХХІ ст. на формування його громадянської позиції. Життєвий шлях науковця та ветерана сучасної російськоукраїнської війни О. П. Юренка може бути прикладом для виховання молодого покоління краєзнавців.

Ключові слова: Юренко О. П., історик, соціолог, краєзнавець, громадський активіст, ветеран сучасної російсько-української війни, Київ, Полтава, Диканька, Полтавський педагогічний інститут імені В. Г. Короленка, націонал-комунізм, реабілітовані історією, Шаповалівські читання, історична енциклопедія України, Енциклопедія Сучасної України, діаспора, АТО/ООС, доброволець.

Taras Pustovit (m. Poltava)

Deputy Director-Head of the

Department of Information and Documentation use

Poltava Region State Archives

E-mail: taraspust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2982-5895>

Dignitary from glorious Dykanka (A word about Oleksandr Yurenko)

Abstract. The article devoted to the 65th anniversary of birth of historian, sociologist, of the modern Russian-Ukrainian war Oleksandr Pavlovych Yurenko. The purpose of the article is to highlight the life of researcher and local historian, to define his scientific priorities, to outline cooperation with Kyiv and Poltava scientific institutions and public organizations. Methods of analysis and synthesis, historical and comparative, problematic and chronological, and biographical were used to write the article. The scientific novelty of research is the presentation of the first scientific biography of O. Yurenko, actualization of his scientific work. Conclusions. Family education, historical education at Poltava Korolenko pedagogical university, systematic and persistent work with primary sources, communication with academics Petro

Tronko, Myroslav Popovych, Mykola Zhulynskiy, Ivan Dziuba, with poets Mykola Vingranovskiy, Ivan Drach, Borys Oliinyk, communication with representatives of Ukrainian community influenced the professional formation of the scholar. O. P. Yurenko is one of the first researchers of Poltava region who joined the All-Ukrainian local history projects at the beginning of the 1990th. At the same time, we cannot ignore the influence of significant events in Ukrainian history in the late twentieth and early twenty-first centuries on the formation of his civic position. The life of the scholar and veteran of the modern Russian-Ukrainian war O. Yurenko can serve as an example for the education of the younger generation of local historians.

Key words: *O. Yurenko, historian, sociologist, local historian, public activist, veteran of the modern Russian-Ukrainian war, Kyiv, Poltava, Dykanka, Poltava Korolenko pedagogical university, national communism, rehabilitated by history, Shapovalov's readings, Historical encyclopedia of Ukraine, Modern encyclopedia of Ukraine, community, ATO/JFO, volunteer.*

Зблизився з п. Олександром у Полтаві на початку 1990-х років під час реалізації спільних видавничих та публічних просвітницьких краєзнавчих заходів. Він періодично навідувався до архівної установи, захоплював колеґ-краєзнавців своєю демократичністю, новизною своїх публікацій, знанням джерел, ораторськими здібностями.

Він чудово знав Героя України, доктора історичних наук, професора, академіка НАН України, Петра Тронька і працівників відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України. Активно долучався до наукових конференцій, які організувала Національна спілка краєзнавців України, та видавничих проєктів спілки. Приміром, тільки у першому виданні «Реабілітовані історією» (Київ-Полтава: Рідний край, 1992) Олександром Юренком було опубліковано найбільшу кількість біографічних нарисів (7) про репресованих краян. Статті його друкувалися у наукових збірниках «Репресоване краєзнавство (20–30 роки)» (Київ-Хмельницький: Рідний край, 1991), «Зневажена Клію: Збірник статей на пошану академіка НАН України П. Т. Тронька» (Київ, 2005) та ін. І досить символічним є те, що у першому числі відродженого у незалежній Україні журналу «Краєзнавство» було розміщено статтю: «Біля початків журналу» (у співавторстві Ю. Данилюка та О. Юренка) про подвижницьку діяльність першого редактора зазначеного періодичного (і репресованого) видання Михайла Криворотченка.

Юренко
Олександр Павлович

Олександр Юренко народився 24 липня 1959 року у смт Диканька Диканьського р-ну Полтавської обл. (нині селище Диканька Диканьська територіальна громада, Полтавський район, Полтавська область) у сім'ї ветеранів Другої світової війни, журналіста Павла Степановича Юренка та операційної медсестри Марти Іванівни Юренко. Попри матеріальні труднощі, у родині старанно підтримувалася повага до знань, зокрема української літератури та історії, плекалися любов до рідного краю та культури. Часто на гостину до Юренків приїздили фронтові побратими з усіх усюд, а також відомі літератори, колеґи й товариші старшого брата Олександрового батька, знаного на Полтавщині письменника Олесь Юренка. Тож? зростаючи у такій інтелегентній та патріотичній атмосфері, усі троє дітей – у Олександра є старші брат Юрій і сестра Світлана – обрали фах істориків та закінчили Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка (нині Полтавський національний університет імені В. Г. Короленка). Водночас за студентських років він не обмежувався лише навчанням: випробовував свої сили у науковій та громадській роботі, брав участь у археологічних експедиціях, а також будівельних загонах та у 1980 році був призначений командиром будзагону Полтавського педінституту «Темп-80», який тоді працював на півночі Тюменської області, на будівництві приполярного міста Ноябрьска.

Маленький, але характерний штрих. Олександр зі студентських років досить старанно виконував будь-яку роботу (у тому числі громадську), звертав увагу на деталі, які часто залишалися непримітними і неважливими як для інших. Для науковця фіксувати і систематизувати найдрібніше – риса надзвичайно важлива. Через кілька десятиліть, коли ювіляр зробить своєрід-

Учасники (бійці)
студентського
будівельного загону
«ТЕМП-80».
П'ятий зліва
Юренко Олександр,
командир загону.
Тюменська область,
м. Ноябрьськ.

ний звіт про діяльність студентського будзагону, багатьох вразить, скільки маловідомих світлин і документальних фактів він презентує громаді. І такий ґрунтовний підхід науковця можемо спостерігати упродовж багатьох років у всьому, за що б не взявся.

Закінчивши із відзнакою інститут, Олександр Юренко працював за фахом – учителем історії середньої школи № 24 м. Полтави (1980 – 1981), викладачем історії та суспільствознавства, заступником директора Писаревщинського середнього професійно-технічного училища № 11 (з 1984 – №51) у с. Писарівщина Диканського району (1983–1984, 1986). Йі згодом, у 2000 році знову повернувся до школи, був учителем історії Диканського навчально-виховного комплексу № 2. Також працював інструктором Диканського РК ЛКСМ України (1983), інструктором організаційного відділу Диканського РК КПУ (1986–1989).

Двічі цивільна робота переривалася службою в радянській армії: на посадах рядового і сержантського складу (1981–1982) у Київському військовому окрузі. Обіймав посаду заступника командира роти з політичної частини у Забайкальському військовому окрузі у 1984–1985 рр. та Київському військовому окрузі в 1985–1986 рр. Перебуваючи на військовій службі, у 1986 році протягом 40 днів йому довелося брати участь і в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС поблизу с. Ораного Іванківського р-ну Київської області. Тож з усією відповідальністю можемо зазначити, що кілька десятиліть тому він пройшов ґрунтовну військову підготовку і набув відповідні навички.

У 1989–1991 рр. Олександр Юренко навчався у Київському інституті політології та соціального управління, який закінчив з дипломом із відзнакою «політолог, викладач соціально-політичних дисциплін у вищих та середніх учбових закладах» та продовжив навчання в аспірантурі факультету соціології та психології Київського державного університету імені Тараса Шевченка, на кафедрі методології та методів соціології (1991–1995).

Саме у цей період, на початку 1990-х років, зі здобуттям Україною незалежності українська історична наука отримала потужний імпульс до розвитку: стали доступними праці науковців з діаспори, почали відкриватися українські архіви й дослідники дістали доступ до раніше засекречених справ «буржуазних націоналістів», себто діячів українського національно-визвольного руху, затаврованих і табуйованих советським режимом, зрештою розпочався процес переосмислення історії українського народу та його національно-визвольних змагань. Олександр Юренко опиняється в епіцентрі цього процесу, він був одним із перших дослідників щойно відкритих архівних справ українських політичних партій та діячів Української революції 1917–1921 рр., «Розстріляного Відродження» та української політичної еміграції.

Так поступово вже у перебудовчий період окреслилося коло наукових зацікавлень Олександра Юренка: історія Української революції 1917–1921 рр., яку він досліджує з 1989 р., біографії та громадсько-політична діяльність українських політичних і культурних діячів, письменників, учених першої половини ХХ ст., їхня ідейна, наукова та літературна спадщина; витоки

й історія української соціології першої половини ХХ ст., суспільно-соціологічні концепції її фундаторів, теорія нації.

Насамперед у фокусі його уваги від 1990 року був український націонал-комунізм як цілісний історичний феномен і в розрізі історичної долі його розгалужень – українських політичних партій комуністичного характеру, політичних біографій та ідейних побудов його персональних репрезентантів¹. Одним із перших серед істориків незалежної України він здійснив низку публікацій про різні течії та групи лівого національного руху в Україні – з історії Української комуністичної партії (боротьбистів) (1918–1920), українських соціал-демократів (лівих) (1917–1918) та націонал-комуністичної опозиції всередині КП(б)У – так зване націонал-ухильництво². Також на основі архівних документів з позицій історизму та об'єктивності підготував та опублікував біографічні нариси про незаслужено забутих його основоположників Василя Шахрая та Сергія Мазлаха, їхнього безпосереднього послідовника Георгія Лапчинського, одного із лідерів боротьбистів Левка Ковалева та деяких інших діячів українського націонал-комунізму³. По суті, як зазначав сам автор, повертав їх із мороку забуття, оскільки московський більшовицько-комуністичний режим понад усе прагнув не допустити навіть позитивної згадки їхніх імен.

Про значення наукової діяльності Олександра Юренка, її визнання в науковому середовищі свідчить увага до його напрацювань за

кордоном. Так, приміром, у березні 1996 року на міжнародній конференції у Німеччині він представив свою доповідь «Націонал-комуністи як український феномен». А найавторитетніший англomовний часопис на Заході – «Гарвардські українські студії» Українського наукового інституту Гарвардського університету – опублікував з подачі тодішнього директора інституту проф. Романа Шпорлюка, його об'ємне дослідження про історика-архівіста єврейського походження і водночас перекonanого українського державника, прихильника самостійної України Михайла Френкіна⁴, ім'я якого добре відоме у наукових колах на різних континентах й, на жаль, маловідоме в Україні, хоча він був тісно пов'язаний із нею своїм життям та науковою діяльністю.

Олександр Павлович доклав значних зусиль, щоб повернути в Україну ім'я активного учасника і піонера наукових досліджень українського націонал-комунізму Івана Майстренка (1899–1984), уродженця містечка Опішне, політичного та громадського діяча, історика, економіста, публіциста, добре відомого у західній українській діаспорі. На початку 1990-х років дослідникові вдалося виявити архівні матеріали, які дозволили спростувати упереджену оцінку праць І. Майстренка заідеологізованою радянською історіографією, й звинувачення проти їх автора. У своїх розвідках та статтях (у тому числі найавторитетніших українських фахових виданнях, як «Український історич-

¹ Бойко О. Д. Проблеми історії української революції 1917–1921 рр. в «Українському історичному журналі» // Український історичний журнал. 2007. № 6. С. 88 (82 – 93).

² Юренко О. П. Доля боротьбистів або про малих дітей, з якими «вождь и учитель» грався як кіт з мишкою // Рада. 1992. 27 листопада. № 44); Його ж. Націонал-комунізм український // Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред. Ю. І. Римаренко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К.: Вид-во «Довіра», 1996. С. 725–727; Його ж. Закордонна група Української комуністичної партії // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2005. С. 224; Його ж. Українська комуністична партія (боротьбистів), УКП(б), боротьбисти // Там само. Т. Україна – Українці, Кн. 2. К.: Наукова думка, 2019. С. 590–591; Його ж. Української партія лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів) // Там само. С. 624–625; Його ж. Українська соціал-демократична робітничка партія (незалежних) // Там само. С.680–681; Його ж. Українські соціал-демократи (ліві) // Там само. С.794.

³ Юренко О. П. Левко Борисович Ковалів // Український історичний журнал. 1993. № 1. С. 94–104; Його ж. Василь Шахрай: «Пливти проти течії» // Політологічні читання. Українсько-канадський шоквартальник. 1993. № 3. С. 119–178; Його ж. Василь Шахрай: сторінки життя й діяльності. Світогляд. Доля // Український історичний журнал. 1995. № 1. С. 67–79; Його ж. Сергій Михайлович Мазлах // Зневажена Кліо / гол.ред. Ю. З. Данилюк; Інститут історії України НАН України. К., 2005. С. 321–338; Там само. Василь Матвійович Шахрай. С.516–528; Євселевський Л. І., Юренко О.П. Повернувся назавжди: Лапчинський Георгій Федорович // Реабілітовані історією. К. –Полтава, «Рідний край», 1992. С.201–212; Юренко, О. П. Лапчинський Георгій (Юрій) Федорович // Енциклопедія історії України. Т. 6. Ла – Мі. К.: Наукова думка, 2009. С. 45

⁴ Yurenko O. A Tribute to Mikhail Frenkin (1910 – 1986) // Harvard Ukrainian Studies. – Vol. XVIII. 1994. № 3-4. С. 356 – 374.

ний журнал») Олександр Павлович проаналізував політичну та громадсько-просвітницьку діяльність Івана Майстренка, його ключові праці «Боротьбизм» та «Історія мого покоління», які нині цілком справедливо набули статусу історичних джерел, довівши його непохитну і послідовну позицію щодо самостійності України⁵.

Водночас науковець намагався зробити постать Івана Майстренка відомою ширшому загалові, організувавши ювілейний вечір, присвячений 100-літтю від його дня народження. Захід відбувся 29 жовтня 1999 року у Київському Будинку учителя – будівлі, де в 1917 – на початку 1918 рр. розміщувалася Українська Центральна Рада – за участю сина ювіляра, Левка Майстренка зі США, розшуканого і запрошеного О. Юренком. Головував на заході академік, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, секретар Співки письменників України Микола Жулинський. Натхненні виступи академіка Івана Дзюби, доктора історичних наук, керівника центру історичної політології Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України Юрія Шаповала, письменника Олекси Мусієнка, історика-архівіста Тараса Пустовіта, голови фун-

дації ім. І. Багряного (США) Анатолія Лисого та дослідника біографії і наукової спадщини Івана Майстренка, ініціатора вечора його пам'яті Олександра Юренка супроводжували запис голосу І. Майстренка, читання уривків його праць і творів М. Хвильового та Є. Плужника народним артистом України Віталієм Розстальним, грою на бандурі поета та бандуриста Миколи Литвина.

На початку 1990-х рр. Олександр Юренко у числі дослідників-піонерів зародження та інституалізації української соціологічної науки в еміграції, одним із перших опрацював матеріали особового фонду її засновника, одного із чільних діячів Української революції 1917–1921 рр. Микити Шаповала (1882–1932) та створених ним інституцій у Чехо-Словацькій республіці (Український громадський комітет у Празі, Празька група УПСР та ін.) з так званого Празького архіву, що зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (м. Київ). Це дозволило йому значно розширити життєпис міністра УНР, одного з лідерів УПСР та української міжвоєнної еміграції у Чехословаччині М. Шаповала й фактичному першому дослідити його

Ювілейний вечір присвячений 100-річчю Івана Майстренка. 29 жовтня 1999 р. Київський Будинок вчителя. Грає на бандурі Микола Литвин. Зліва направо: Віталій Розстальний, Анатолій Лисий, Левко Майстренко, Олександр Юренко, Микола Жулинський, Юрій Шаповал, Олекса Мусієнко, Тарас Пустовіт.

⁵ Юренко О. П. «Варто прислухатися до його голосу...». Майстренко Іван Васильович // Реабілітовані історією. Київ – Полтава, «Рідний край», 1992. С. 70-79; Його ж. «Чи вшанує його Батьківщина? Слово про Івана Майстренка» // Розбудова держави. 1996. № 2. С. 55-61; Його ж. Майстренко Іван Васильович // Мала енциклопедія етнодержавознавства / під. ред. Ю. І. Римаренко. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: Вид-во «Довіра», 1996. С. 860-862; Його ж. Іван Майстренко: життя, наука і публіцистична спадщина // Український історичний журнал. 1999. № 6. С. 112-117; Іван Васильович Майстренко // Зневажена Клію / гол.ред. Ю. З. Данилюк. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. С. 305-320; Майстренко Іван Васильович // Енциклопедія історії України / В: Смолій, В. А. (ред.). Т. 6. Ла – Мі. Київ: Наукова думка, 2009. С. 437.

наукову та публіцистичну спадщину, що знайшло вияв у низці публікацій, спрямованих на ознайомлення наукової спільноти та ширшого загалу з його концепціями національно-визвольного руху та розбудови української держави і діяльністю зі становлення та розвитку українського суспільствознавства (як засновника й директора Українського інституту громадознавства у Празі, згодом – Українського соціологічного інституту, та вченого-соціолога й політолога, який залишив величезну спадщину, актуальну дотепер), освітніх та культурно-просвітницьких інституцій на еміграції (в тому числі вищих навчальних закладів, як то Українська господарська академія у Подєбрадах, Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова у Празі, Український робітничий університет у Празі та ін.), його громадською і видавничою роботою, а також творчим доробком як поета і публіциста.

Уважаючи імперську за своєю суттю Росію (і царську, і більшовицьку) основним ворогом української державності, Микита Шаповал як політик та суспільствознавець-теоретик був переконаний, що визнання України незалежною суверенною державою є неодмінною умовою її демократизації та відмови від імперсько-колоніальної політики. Ця концептуальна думка, сформульована М. Шаповалом у одній з його ключових праць «Большевизм і Україна» (Прага, 1926), проходить червоною ниткою через всю його політичну, наукову та громадську й просвітницьку діяльність й нині залишається суперактуальною. Все це ґрунтовно проаналізовано у статтях О. Юренка, присвячених М. Шаповалу⁶.

⁶ Юренко О. П. Шаповал Микита Юхимович // Мала енциклопедія етнодержавознавства / під. ред. Ю. І. Римаренка; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К.: Вид-во «Довіра», 1996. С. 898-899; Його ж. Микита Шаповал і Пилип Сорокін: взаєморозуміння, співпраця, протистояння // М. Ю. Шаповал. Загальна соціологія. Київ, 1996. С. 356-365; Його ж. Микита Шаповал про сутність нації як соціального феномена // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 1. С. 64-73; Микита Шаповал: світоглядні засади соціологічної теорії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 4. С. 145-155; Його ж. Проблема національної ідентичності у соціологічному доробку Микити Шаповала (1920-ті роки) // Вісник. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 11. К., 2001. С. 12-16; Його ж. Микита Шаповал – хто він? // Нова політика. 2002. № 1. С. 43-45; Його ж. Шаповалознавство чи «микитологія»? Несвяткові думки ювілейного року // Літературна Україна. 2002. 19 вересня; Його ж. Шаповал Микита Юхимович // Енциклопедія історії України. – Додатковий том. Книга 1. К.: Наукова думка, 2021. С. 725-726.

⁷ М. Шаповал. Соціологія українського відродження. К.: Вид-во «Україна», 1994. 48 с.; Його ж. Микита Шаповал. Загальна соціологія / Загальна та наукова редакція О. П. Юренка. Передмова В. І. Воловича, О. П. Юренка. К.: Український центр духовної культури. 1996. 368 с.

⁸ Дениско Т. «Процес пізнання історичної правди безкінечний» (Інтерв'ю з Олександром Юренком) // Рідний край. 2006. № 2 (15). С. 115 (114–120).

Значним внеском О. Юренка з введення по-статі Микити Шаповала та його спадщини як вченого в українську історичну і соціологічну науку стала публікація та перевидання значним накладом кількох його наукових праць. Серед них – «Соціологія українського відродження» (Київ, 1994), «Загальна соціологія» (перший український підручник з соціології, вперше виданий в 1928 р. у Празі) із додатками та передмовою (Київ, 1996)⁷. У останній разом із професором Володимиром Воловичем – (упорядник, науковий редактор і автор наукових розвідок про М. Шаповала). Презентація книги відбулася 27 грудня 1996 року у конференцзалі Українського центру духовної культури (м. Київ) і стала справді визначною подією, адже зважаючи на відчутну тоді нестачу вітчизняних підручників та наукової і навчально-методичної літератури із соціології, «Загальна соціологія» М. Шаповала бодай частково заповнювала цю лакуну і слугувала як посібник для українських викладачів та студентів.

«Гадаю, його ще не поціновано належно, – цілком обґрунтовано стверджував в одному з інтерв'ю Олександр Юренко, коментуючи це та інші перевидання праць М. Шаповала. – Для себе вирішив: те, що я напишу про Шаповала, – другорядне, треба передусім опублікувати те, що написав він сам, хоч би дещо»⁸. Власне, в цьому і є Олександр Юренко – науковець: його першочерговою метою було і залишається показати наукові напрацювання, правдиві політичні погляди та чин героїв своїх досліджень.

У 2000 р. до 118-ої річниці від дня народження Микити Шаповала на його малій батьківщині, у с. Серебрянці Бахмутського району на

Донеччині відбулися перші Шаповалівські читання, організовані місцевими краєзнавцями за активної співпраці з О. Юренком та заснована Фундація Микити Шаповала, одним зі співголів якої його обрали⁹. Наступного, 2001 року, Олександр Юренко разом із кобзарем, поетом Миколою Литвином здійснили другу поїздку до Сребрянки, аби вшанувати пам'ять видатного українця. Через 17 років, у 2018 році, коли Бахмут перетворився на прифронтове місто, Олександрові Юренку випала нагода ще раз побувати у ньому – вже як військовослужбовцю. Мешканці тоді ще затишного, а нині вщент зруйнованого Бахмута пригадували Шаповалівські читання й свого видатного земляка, в чому, поза сумнівом, була й значна заслуга дослідника його спадщини.

Дещо про співпрацю Олександра Павловича з полтавськими науковцями. Олександрові Юренку належить кілька перших в сучасній вітчизняній історіографії праць про українського історика, політолога, статистика, літератора та громадського діяча Дмитра Солов'я, який першим серед українських вчених розпочав системно досліджувати Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Він – упорядник і науковий редактор біобібліографічного збірника «Дмитро Соловей. Матеріали до бібліографії» (Нью-Йорк – Полтава, 2003) (спільно з донькою героя, відомою в українській діаспорі США письменницею та перекладачкою Оксаною Соловей), документальної збірки Дмитра Солов'я «Сказати правду. Три праці про Голодомор 1932–1933 років» (К. – Полтава, 2005) (спільно з відомим істориком, д.і.н., професором Юрієм Шаповалом). До слова, Оксана Соловей від 1991 року до останніх днів життя (відійшла у засвіти 21 березня 2004 року) тісно контактувала з Олександром. Вони листувалися, обмінювалися думками щодо спільних видавничих проєктів; коли відвідувала Україну він постійно опікувався Оксаною Дмитрівною. Під час перевидання в Україні праць Дмитра Солов'я саме його донька надавала Юренкові слушні поради. Тому небезпідставно вважаємо, що ґрунтовна розвідка Олександра Юренка про науковця з діаспори у журналі «Політологічні читання» є на сьогодні однією зі зразкових його публікацій¹⁰.

⁹ Юренко О. Згадують у Сріблянці // Літературна Україна. 2000. 9 листопада.

¹⁰ Юренко О. П. Піднісися духом із руїни, перетривавши лихоліття. Дмитро Соловей // Політологічні читання. 1994. № 3. С. 131–193.

Видання про Дмитра Солов'я презентували 29 листопада 2006 року в Полтаві, у педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, а наступного дня у його рідній Диканьці, у гімназії № 2. На цей захід до Полтави, на запрошення Олександра Юренка, завітали доктор історичних наук, професор, керівник Центру історичної політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, лауреат премії НАНУ імені Миколи Костомарова, лауреат премії Фундації імені Антоновичів (США) Юрій Іванович Шаповал і доктор історичних наук, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України Володимир Іванович Кучер.

Полтаву для презентації було вибрано не випадково. По-перше, Дмитро Федорович Соловей (1888 р. н.), уродженець Полтавської губернії, тривалий час мешкав у нашому місті, до того ж, представлені у книзі численні факти були ретельно зібрані автором переважно на Полтавщині. А по-друге, упорядників книги О. Юренка та Ю. Шаповала пов'язувала з місцевими науковцями багаторічна співпраця, і цей чинник врешті-решт виявився визначальним.

Оскільки особисто був учасником цього заходу, хочу пригадати деякі миттєвості пам'ятної презентації. Темп розмови, попри усю повагу до високоповажаних професорів зі столиці, тоді задавав Олександр Павлович. Він, зокрема, розповів присутнім про реалізацію цього видавничого проєкту, окреслив життєвий шлях Дмитра Солов'я, його подвижницьку працю як на Україні, так і в еміграції, наголосив на чіткій національній та громадянській позиції автора.

На думку промовця, Дмитро Соловей, як ніхто інший, знав демографічну ситуацію на селі. У 1930-х роках ХХ ст. він ще працював у Центральному статистичному управлінні України, в установі, через яку проходили всі цифрові дані по господарству України, і працівники якої краще за інших уявляли, що відбувається в країні. Автор ще у 1930-х роках готовий був писати про голод та його наслідки, але не мав для того реальних можливостей.

Упорядники видання у своїх виступах відзначали, що разом зі статистичними викладами, книга привертає увагу своїм людським виміром:

тут викладена історія окремих поколінь і окремо взятих людей (приміром, спогади Івана Климка з Решетилівського району). Надзвичайну вагу для сучасного читача мають і документи. На перший погляд – локальні, місцеві, вони водночас яскраво характеризували те, що відбувалося практично у кожному населеному пункті України. До речі, у одному зі своїх інтерв'ю Олександр Павлович зазначив, що йому імпонують навіть не стільки наукові праці Солов'я, як його етизм, непохитна моральна позиція, оскільки він не допускав жодних зрад та компромісів.

А 30 листопада 2006 року гостей приймала уже гостинна Диканька (до складу «полтавської» делегації тоді приєдналася провідна журналістка газети «Зоря Полтавщини», лауреатка премії імені Панаса Мирного Тетяна Олександрівна Дениско), де за планом, складеним начальником управління освіти Диканської РДА П. М. Черкашенком, презентація книги Д. Солов'я стала складовою науково-практичної конференції «Голод 1932-1933 рр. на Полтавщині». Захід відбувався у місцевій гімназії № 2, поміж запрошених – директори шкіл району, учителі гуманітарних дисциплін, старшокласники.

Оскільки у виданні «Сказати правду...» неодноразово згадувалися населені пункти Решетилівського та Диканського районів, то цікаво на заходах було почути думку директорів шкіл району на підтвердження того чи іншого факту тих далеких 1930-х років. Виявилось, що частина прізвищ, які наводив у своїх працях Д. Соловей, знайомі диканьчанам, досить поширеними вони є у Диканській громаді й досі. Під час проведення цих та інших заходів вкотре переконувався, що Олександр Павлович крім хисту ученого має неабиякі організаційні здібності, уміє майстерно комунікувати з будь-якою аудиторією.

Відомі українські історики сфотографувалися на пам'ять із найкращими учнями гімназії, подарували бібліотеці свої видання, залишили автографи у книзі почесних гостей. Вони також здійснили невелику екскурсію до Опішні, де оглянули колишнє обійстя Івана Майстренка, а також відвідали Національний музей-заповідник українського гончарства.

Загалом спілкуючись з Олександром, автор цих рядків зробив і такий висновок, що такі статті, приміром, як І. Майстренко, М. Шаповал, Д. Соловей (та й інші) не випадково входили в орбіту зацікавлень науковця. Блискучі публіци-

тичні, статистичні та соціологічні викладки, моральні авторитети, непрості долі, вірогідно й щось болісне-особистісне зближувало дослідника зі своїми героями. Можна тільки уявити, скільки праці і сил, вірогідно і власних коштів, було вкладено науковцем, щоб повернути ці імена незалежній Україні.

За визнанням Олександра, люди його цікавили не менше, ніж наука. І у цій площині йому дійсно щастило. Він спілкувався з академіками Петром Троньком, Мирославом Поповичем, Миколою Жулинським, Іваном Дзюбою (який, до речі, залучив його до колективної роботи над «Енциклопедією Сучасної України»), поетами Миколою Вінграновським, Іваном Драчем, Борисом Олійником. Непроминальний слід залишили у його житті зустрічі з професорами Джеймсом Мейсом, Юрієм Шаповалом, Володимиром Воловичем, Олександром Погорілим, Валентином Тарасенком, Марком Захарченком, шістдесятником Євгеном Сверстюком. І цей перелік, зрозуміло, можна продовжувати.

Вагомою є співпраця Олександра Павловича і з полтавськими музейниками, архівістами та представниками громадських інституцій. Періодично спілкуючись із місцевими ученими та журналістами (Олексієм Нестулею, Миколою Степаненком, Олександром Супрунечком, Людмилою Бабенко, Ганною Капустян, Олександром Білоуськом, Віталієм Ханком, Тетяною Дениско, сл. п. Левком Євселевським, Петром Киридонном, Володимиром Пащенком, Олександром Єрмаком, Петром Ротачем, Віктором Ревегуком), чув від них лише схвальні відгуки про наукові дослідження та просвітницьку діяльність нашого ювіляра. Із журналістів особливо довіряв Тетяні Дениско. А на початку 2000-х, подорожуючи Полтавщиною разом із Юрієм Данилюком, почув від нього такі слова: «Десь тут, неподалік у Диканьці, мешкає історик Юренко, який пише такі блискучі монографічні та енциклопедичні статті, так хотілося б з ним поспілкуватися». Але зустрітись тоді не пощастило.

Про співпрацю Олександра Павловича з Полтавським обласним об'єднанням товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка хотілося б зазначити окремо. Він завжди цікавився нашими громадськими справами, видавничими проектами, заходами з пошанування пам'яті славетних земляків. Його допомога, зокрема під час організації товариством «Просвіта» «Петлюрівських читань», була безкорисною і суттєвою.

Презентація книги
«Реабілітовані історією.
Полтавська область.
Книга 5». Полтава,
1 грудня 2008 р.
Зліва направо:
Білоусько Олександр,
Юренко Олександр,
Єрмак Олександр,
Соловей Сергій,
Нестуля Олексій,
Бабенко Людмила,
Реvegук Віктор,
Пустовіт Тарас.

Лише у наукових збірниках «Полтавська Петлюріана» він особисто опублікував 3 ґрунтовні розвідки. А його виступи, які відзначалися новизною, глибоким знанням теми, емоційним наповненням, захоплювали і хвилювали аудиторію. Олександр щиро ділився своїми доробками, висловлював пропозиції, допомагав у пошуку авторського колективу. Під час проведення заходів був одягнутим досить просто і демократично, виглядав завжди чисто поголеним, промовляв солідно і аргументовано. Без перебільшення він став важливим зв'язуючим ланцюжком між свідомою частиною нашої громади та науковцями Києва у другій половині 1990-х на початку 2000-х років.

Граб В. І., Юренко О. П., Реvegук В. Я.
Під час проведення заходів до дня вигнання
нацистів з м. Полтави. 23.09.2015 р.
Дворик Полтавського краєзнавчого музею
імені Василя Кричевського.

Загалом Олександр Павлович Юренко – автор близько 200 наукових і науково-популярних публікацій, зокрема, десятків статей у виданих Національною академією наук України енциклопедіях: «Малій енциклопедії етнодержавознавства» (К., 1996), «Політичній енциклопедії» (К., 2011), «Енциклопедії історії України» (у останній – близько 30), «Енциклопедії Сучасної України» (видання її томів ще триває).

Свій дослідницький, науково-популяризаторський та літературний хист О. Юренко використав і для роботи над підготовкою другого випуску мартирологу українського письменництва під назвою «Олтар скорботи» про вбитих сталінським режимом українських письменників. Опікувався цим проектом наш земляк, письменник Олекса Мусієнко, який і започаткував серію «Олтар скорботи» книгою «З порога смерті». До другого випуску цієї серії (на жаль, так і не був виданий), до якого увійшло 367 біографічних статей. Олександр Юренко підготував до нього 10 наукових есеїв про долю і творчість ряду призабутих українських письменників, знищених більшовицьким режимом у 1920 – 1930-і рр.: Василь Вражливий, Степан Ніс, Дмитро Соловей, Олександр Грудницький, Михайло Панченко, Григорій Коваленко-Коломацький та ін.¹¹

Окремим напрямком науково-популяризаторської роботи Олександра Юренка стала підготовка циклу радіопередач «З темряви буремних літ. Призабуті постаті українського відродження», спрямованих на відродження історичної

¹¹ Юренко О. З печального реєстру // Літературна Україна. 1996. 1 лютого; Його ж. Після дня незалежності або «Мартиролог» до мартиролога? // Літературна Україна. 2003. 4 вересня. С.4.

пам'яті українського народу, присвячених видатним, але маловідомим на той час українським громадським та культурним діячам, політикам, письменникам (В. Вразливий, О. Грудницький, І. Майстренко, М. Шаповал, Д. Соловей, Л. Ковалів, С. Мазлах, В. Шамрай, М. Лебединець, Г. Коваленко та ін.)¹². Ці досить великі програми (від 30 хв до 1,5 години) мали велику слухацьку аудиторію, виходили в етер з липня 1992 по липень 1997 рр. на 1-му каналі Українського радіо переважно у рамках передач «Політична студія» або «Незалежність» (частина була підготовлена у співавторстві з Юрієм Шаповалом).

Відкриття забутих постатей, повернення їхніх імен до наукового обігу, популяризація маловідомих сторінок української історії доби Українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. та української еміграції, наскільки захопили Олександра Юренка, заповнивши увесь час та думки, що захист дисертації та подальший можливий кар'єрний ріст відійшли на другий план як менш важливі і були відкладені на потім. Та потім, на жаль, у 1997 році через родинні обставини йому довелося облишити активну наукову діяльність у Києві і переїхати до Диканьки.

Промова О. П. Юренка на заходах з пошанування літературознавця Петра Ротача з нагоди роковин смерті. 13.06.2008. Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Однак він і там продовжував за можливості займатися улюбленою справою, досліджував біографії й спадок українських діячів та публікував матеріали про них. Так, серед іншого підготував низку публікацій про видатного українського математика родом із Полтавщини професора Масчусетського університету (США) Хому Рябокonia, першим упорядкував і опублікував його спогади зі своїми розлогими коментарями¹³.

Автору цих рядків добре відомо, наскільки авторитетним є ім'я Олександра Павловича у наукових колах істориків та соціологів, серед видавців-енциклопедистів. Але не тільки.

У 1997–2013 рр., співпрацюючи з провідними вітчизняними ученими-картоплярами, він займався випробовуванням, популяризацією та розповсюдженням серед населення нових сортів картоплі, здебільшого – української селекції. Причому і на цю тему також написав низку статей до найпопулярніших тематичних журналів «Дім, сад, город» та «Картоплярство»¹⁴. А також зайнявся виноградарством – для душі і в пам'ять про батька. І в цій царині виходило у нього усе фахово, по-дорослому.

Чітка патріотична і громадянська позиція, демократичні цінності Олександра Юренка спричинили його активну участь у низці ряду громадських протестних рухів за демократизацію суспільного життя, дотримання прав громадян України, акцій громадянської непокори: у 2001 р. – «Україна без Кучми», 2002 р. – «Повстань, Україно!», 2014 р. – Революції гідності і Євромайдану у м. Полтаві, у 2019 р. – Руху опору капітуляції.

Пам'ять й досі зберігає деякі фрагменти Полтавського Євромайдану, коли у січні 2014 року в колі активістів неодноразово бачив Олександра Юренка, окриленого, застуженого і незламного, який брав участь у штурмі приміщення обласної ради, кілька днів провів у неопаленому приміщенні регіонального Штабу національного спротиву, коли на вулиці температура опускалася нижче – 20 градусів. Переконаний, що саме такі як він і виборюють в Україні демократію і свободу. Здатним не тільки писати, але й творити історію.

¹² «Із темряви буремних лихоліть» // Говорить і показує Україна. 1994. 1 грудня. С.7.

¹³ Юренко О. До свідчень Х. С. Рябокonia про відступ військ Директорії УНР з Харкова на початку 1919 року // Полтавська Петлюряна №6. Матеріали сьомих петлюрівських читань. Полтава, 2005; Його ж. «І тоді я пішов до Петлюри, як громами в степах загуло...» Доктор Хома Рябокonia // Там само.

¹⁴ Юренко О. Яким сортам віддати перевагу? // Картопляр. 2003. № 4; Його ж. Щоб розкрився потенціал сорту // Дім, сад, город. 2008. №4; Його ж. Вітчизняні новинки радують / Дім, сад, город. 2008. №8; Його ж. Оберіг, Довіра, Легіонер варті уваги картоплярів // Дім, сад, город. 2009. № 6.

Тож не випадково з початком російської збройної агресії проти України у 2014 році Олександр Павлович, не вагаючись, став на захист Батьківщини у сучасній російсько-українській війні. В 2014 році, він – майор ЗСУ, – як доброволець брав участь у АТО/ООС на Донеччині та Луганщині. Був в. о. заступника з тилового забезпечення 24-го окремого штурмового добровольчого батальйону ЗСУ «Айдар». У 2015 – 2018 рр. служив у складі славетної 72-ї гвардійської окремої механізованої Красноградсько-Київської бригади (з серпня 2017 р. – 72-а окрема механізована бригада Сухопутних військ імені Чорних Запорозжців) на різних посадах: офіцер-психолог механізованого батальйону, заступник командира зенітно-ракетної артилерійської батареї з морально-психологічного забезпечення (МПЗ), заступник командира механізованої роти з МПЗ, заступник командира механізованого батальйону з МПЗ, заступник командира окремої розвідувальної роти з МПЗ. Разом із побратимами виконував завдання у містах, що тепер добре відомі всім українцям: Волноваха, Гранітне, Мирне, Новотроїцьке, біля Авдіївки, Світлодарськ та інші. Має низку нагород та відзнак за захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України.

Пам'ятною стала зустріч Олександра Павловича з колективом Державного архіву Полтавської області 6 грудня 2021 року, коли він відгукнувся на запрошення, виступив перед архівістами і по суті відкрив очі присутнім на багато моментів та закономірностей російсько-українських взаємин, чітко розставив акценти щодо сучасних подій, дав критичну оцінку діям окремих трубодурів (у тому числі Олексію Арестовичу), показав рідкісні світлинами зі Сходу. З особливою теплою демонстрував присутнім пам'ятний Прапор 72-ї окремої механізованої бригади Сухопутних військ Чор-

Майор О. П. Юренко з прапором 72 бригади «Чорних запорожців». Марш ветеранів. Майдан Незалежності, Київ. 24.08.2019 р.

них Запорозжців з автографами побратимів. Ще раз пересвідчився тоді, наскільки ґрунтовною є підготовка науковця до, здавалося ніби рядового заходу.

24 лютого 2022 року о 8 ранку Олександр Юренко уже був біля військкомату (ТЦК) у Диканьці, де його призначили командиром роти охорони військкомату, яку спішно формували тоді із добровольців, зброю видали лише через 2 дні. Ці обов'язки виконував лише перший тиждень, оскільки через вік його не змогли тоді призвати на військову службу.

Більше двох з половиною років він не міг змиритися зі своїм новим статусом пенсіонера. Тож постійно шукав різні шляхи, щоб знову потрапити на передок, бути корисним Україні у цей непростий час. Врешті майорові ЗСУ зробити це вдалося, як кажуть: «вода камінь точить». Від серпня 2024 року Олександр Юренко знову на Сході у складі батальйону «Сокіл» ім. С. Ільницького Української добровольчої армії у 28 ОМБр – вибір науковця і патріота є осмисленим і вивіреним. Своїми діями він підтвердив слова, сказані ще 2016 року: «на передову готовий піти рядовим бійцем». Вчинок, який викликає велику повагу до науковця і патріота.

References

1. Yurenko O. (1994). A Tribute to Mikhail Frenkin (1910 – 1986). *Harvard Ukrainian Studies*. 3-4, 356 – 374. [in English].
2. God B., Loburets V. (1999). Istoryko-krayeznavchi doslidzhennia na Poltavshchyni v XX stolitti. *Krayeznavstvo*. 1-4, 100. [in Ukrainian].
3. Denysko T. (2006). Protses piznannia istorychnoi pravdy bezkinechni (intervyyu z Oleksandrom Yurenkom). *Ridnyi Krai*. 2, 114-120. [in Ukrainian].
4. Boyko O. (2007). Problemy istoriyi Ukrayinskoyi revolutsiyi (1917-1921 rr.) v Ukrayinskomu istorychnomu zhurnali. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal*. 6, 88-92. [in Ukrainian].

Автор висловлює глибоку вдячність С. П. Юренко, О. О. Сухобоковій за допомогу при підготовці публікації.